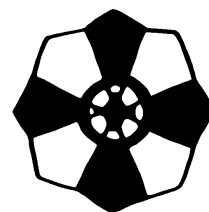

SPÅNGA BYGDEN

Nr 118

Oktober 2011

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

SPÅNGA BYGDEN

Utges av Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille, som tillhör Stockholms läns Hembygdsförbund. Utkommer med fyra nummer om året.

Redaktion

Carin Ljung, Leif Lennbom, Krister Nordin

Innehåll

Samtal med Olle Viderud	3
Bilder från vårutflykten	9
Vårutflykt till Bögs gård	13
Rättelse	14
Solhemsskolan 100 år – en förhistoria	15
Öppet hus på Nälsta gård	19
Nya medlemmar	20

Omslagsbild: "Kälvestakonsum" vid Hässelbyvägen (nuvarande Hugo Nissars Väg) omkring 1930.

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

Box 3303 163 03 SPÅNGA

Ålderman: Krister Nordin, tel 08-761 21 77, e-post krister.nordin@gmail.com

Kassavårdare: Leif Lennbom, tel 08-36 31 86, e-post leif.lennbom@gmail.com

PlusGiro 26 50 62-0 Bankgiro 5534-2471

Adress till Nälsta gård: Rättar Vigs väg 95

Buss 118, hållplats Nälstaplan

Hemsida: www.hembygd.se/stockholm/spanga

e-post: spanga.hembygdsgille@gmail.com

Samtal med Olle Viderud

Av Henry Aspeqvist

Olle Viderud tar emot i sin lägenhet i Jakobsberg där han har bott i många år. Vi som kliver på är Björn Thörnqvist och jag. Vi är alla gamla vänner, Olle och jag var skolkamrater, Björn är vän av något senare datum. Jag skriver och Björn fokuserar på bilder och andra minnessaker som Olle gärna pratar om.

Olle är ”still going strong” trots en besvärande Parkinson. Vid sidan av sina ”civila” aktiviteter har han vikt sitt liv åt hembygden och dess föreningar. Redan som tonåring blev han medlem i Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille. Några år var han ålderman. När Norra Järva Hembygdsförening avsåndrades från moderföreningen Spånga 1986, blev han också medlem där och tillika dess ordförande efter några år. Och eftersom han slagit ner sina bopålar i Jakobsberg i grannkommunen

Järfälla, anslöt hans sig förstås också till dess hembygdsväring. Han värnar om hela regionen som har så mycket gemensamt.

Varför blev han då så tidigt fångad av hembygden och dess historia? ”Jag var bara 7-8 år, och min moster Milda gjorde ett examensarbete om hembygdsfrågor, och hon berättade och jag tyckte det var spännande. När vi sedan besökte, och jag fick se och höra om ’osten, korven och limpan’, fornminnet i Lunda, då tänkte det till riktigt. Senare såg jag också några rösen i Dalaskogen strax intill Skallgångsbacken i Solhem och intresset växte.”

Redan som liten trivdes Olle bakom ratten, här med sin kompis Gunlis, ett s k krigsbarn från Finland

Olle har familjerötter hos ”de första Spångaborna” dvs de som var med och byggde upp det moderna Spånga. Hans mamma Nelly, född Wiberg, var syster till Mauritz Wiberg som startade Spånga Järnaffär, och alltså kusin till Anders Wiberg och Kerstin Åslund, välkända personer i Spånga. Alltså fick Olle mycket kunskap om närkulturen med sig från barndomen. Olles pappa hette först Jonsson men tog sig namnet Viderud. Otaliga är de föredrag och bildvisningar Olle genomfört i olika sammanhang, där han berättat utifrån sin djupa kunskapskälla om Spånga. Han har berättat om platser, personer och händelser - berättelser värda att föra vidare till alla som har intresse för Spånga med omnejd. Hans föredrag har alltid mött stort intresse, för Olle har alltid framfört dem på ett lättsamt och tilltalande sätt. Eftersom han hade sin dagliga

verksamhet som tjänsteman på KB, Kungliga Biblioteket, hade han lätt tillgång till material att bredda sina kunskaper.

Även om Olles intresseområde är brett när det gäller hembygden, är det en sak som ligger honom särskilt varmt om hjärtat, och det är brandkåren, dvs Spångas frivilliga borgarbrandkår i synnerhet.

Liksom många andra grabbar som bodde nära brandstationen på Adolf Rudbecks väg, pilade han dit så fort brandsirenen tjöt igång, och när brandbilen drog iväg kutade alla efter så länge de orkade. De med cykel hängde på ända fram till brandplatsen. Olle missade knappt en enda uttryckning, han bodde ju bara ett stenkast från brandstationen. Snart hade han lärt känna de allra flesta av brandmännen och lärde sig hur systemet fungerade.

”Vid brand ringde man till polisen, 36 25 25. Polisen hade en signalfördelare som skickade en signal till alla brandmännens telefonnummer, en lång, två korta. Den signalen bröt alla eventuella pågående samtal. Samtidigt slog polisen på den tjutande brandsirenen som satt på brandstationen och som hördes vitt och brett. Mellan polisstationen, som då låg i huset mitt emot gamla Grand-biografen, och brandstationens siren, gick en röd kabel.

Vad hände sen? ”Jo, då avbröt alla brandmännen det de höll på med och kastade sig på sina cyklar. Några bodde eller jobbade så nära att de bara sprang till brandstationen. Den som kom först fram slog sönder glaset i det lilla nyckelskåpet som satt på dörren, tog ut nyckeln, låste upp och började förberedelserna för uttryckning.

Det gick undan. Som regel var den första brandbilen iväg inom 3 minuter med de första tio brandmännen. Några minuter senare följde den andra bilen efter också med tjutande sirener och med ungefär lika många män. I den händelse någon brandman skulle bli försenad och missa brandbilarna, vilket sällan hände, antecknades platsen för branden på en griffeltavla i spruthuset och de sent anlända fick ta sig dit bäst de kunde. Brandchefen och föreståndaren för konsumbutiken på Solhagavägen, Harald Månsson, körde i egen bil, en liten Ford. Ibland körde han iväg före första brandbilen, ibland efter. Bilen hade röda varningslampor fram och han tutade hela tiden för att komma snabbare fram. På slutet fick han egen siren inmonterad.

Jag och några andra betrodda grabbar fick lov att hjälpa brandkåren på så sätt, att om någon av oss kom dit före de andra när larmet gått, fick vi slå sönder nyckelglaset och öppna portarna eftersom varje sparad minut var viktig.

Olle berättar vidare att den Allmänna Brandkåren startades så tidigt som 1910, men utrustningen var med nutida mått rätt primitiv. Den höll inte måttet efter att en ny brandstadga utfärdats 1923, och istället grundade man 1925 Spånga Borgarbrandkår. Samtidigt uppförde man spruthuset på Adolf Rudbecks väg. Byggnaden finns fortfarande kvar men är nu ombyggd till privatbostad.

I flera år var man hänvisad till den gamla utrustningen även om man förbättrade den successivt. Men behovet och önskemålet om en riktig brandbil var stort. Under depressionsåret 1931 genomfördes därför många insamlingar för att kunna köpa in en lämplig brandbil. Man arrangerade fester för allmänheten, s.k. bazarer, nöjesfält med uppträdanden, dans, sång och musik. Man gav t o m ut en tidning för att fira att man lyckats och där kunde man läsa: ”År 1931 i juni anordnade Brandkåren i Solhem festföreställning, varvid överskott och insamlade medel voro avsedda för inköp av Brandredskapsbil. Målet blev nått tack vare stor tillslutning och intresse för saken”. År 1933 inhandlade man en lastbil som byggdes om till den första brandbilen, en Chevrolet, med registreringsnummer B 710.

Klipp ur Stockholms Förstadsblad 1933

Andra världskriget kastade sin skugga över samhället och skyddsfrågor stod högt på dagordningen. År 1942 byggde man till spruthuset med en stor vagnhall som skulle ge plats för ytterligare en brandbil. På ”övre botten” inreddes ett klubbrum. Brandbil nummer två anlände 1943. Det var en Volvo, registreringsnummer B 4160. Det var också en ombyggd lastbil. Denna gång behövde man inte gå med bössan och be om frivilliga bidrag. Nu betalade kommunen vad det kostade.

År 1949, då Spånga inkorporerades med Stockholm fick man en ny brandbil som fick ersätta den gamla och förbrukade Chevan. Den nya bilen var en Scania, årsmodell 1933, med registreringsnummer A11228 och med löpnummer 18 bland Stockholms brandbilar. Den var då Stockholms första heltäckta brandbil och hade tidigare först tjänstgjort i innerstaden, men 1941 hade den flyttats till Bromma flygplats och byggts om för det speciella brandförsvaret man hade där. Man tog bort halva hytten och monterade på en vattentank på 3 000 liter. Vid besprutning kunde man blanda vattnet med 10 % skummedel för att åstadkomma skumsläckning. Det var effektivt vid speciella bränder, t.ex. brinnande flygbränsle. 3 000 liter kan tyckas vara mycket vatten, men om man betänker att nutidens brandbilar har tankar på uppemot 20 000 liter, inser man att kapaciteten fortfarande var måttlig.

Den gamla Scanian införlivades med Spångas borgarbrandkår till stor glädje för de entusiastiska brandmännen. Kårandan var stark, den hade byggts upp under många år. Oräkneliga är bevisen på kamratfester, hyllningssånger och andra uppskattningar i Olles samlingar.

Kamratskapet var viktigt och alla kände att man gjorde en värdefull samhällsinsats.

Samma år, 1949, fick man också en vad som kallades släckbil. Det var en motorspruta. Men den fanns inte kvar så länge för 1951 fick man en ”sprillans ny” brandbil, en Ford av årets modell och med registreringsnummer A 14666. Den var då Sveriges modernaste brandbil och brandmän och befäl i Stockholms centrum var avundsjuka och tyckte att den inte borde gå till en sådan avlägsen förort som Spånga utan borde ha placerats i stadens mitt. Eventuellt var den nya brandbilen en ”muta” från stadens befallningshavare för att mildra kvardröjande misstro mot att vi skulle få det bättre i Spånga efter inkorporeringen. Nu hade man något att visa upp.

Här ser man den kraftiga pumpen som är monterad längst fram på bilen.

Forden, kallad 66:an efter sitt löpnummer bland stadens brandbilar, var avancerad för sin tid. Den var bland annat utrustad med radiotelefon och rökdykarutrustning av syrgastyp. Den hade många kontroller. Om en dörr gick upp under färd tändes en varningslampa. Vattentanken rymde bara 525 liter, istället satsade man på effektiva pumpar. Det gällde bara att snabbt hitta närmsta vattenpost eller vattentäkt där det brann.

Olle minns ”Den sprillans nya brandbilen gjorde sitt elddop i dubbel bemärkelse julnatten 1951 då det brann i Vällingby skola tre gånger, först på eftermiddagen, sen på kvällen och slutligen på natten. Polisen trodde att bränderna var anlagda. Brandkåren släckte varje gång men så var någon där och tuktade på igen. Till saken hör att det varit en konflikt mellan de som ville att den gamla skolan skulle bevaras som kulturbyggnad och de som ansåg att den måste rivas, eftersom den stod i vägen för utvecklingen av Vällingby centrum. Branden löste konflikten på ett drastiskt sätt. Idag ligger ett parkeringsgarage på platsen.”

Olle i mitten som ung brandman

Olle fyllde 21 år 1961 och var då stor nog att få fullt medlemskap som brandman i Spånga Borgarbrandkår. Trots sin ungdom hände det att Olle erbjöds att köra den gamla brandbilen nr 18. *"Men jag avstod",* säger Olle, *"bilen var ruskigt svår att köra, den var högerstyrd, man måste dubbeltrampa mellan varje växel och gasen satt mellan kopplings- och bromspedalerna. Trots att maxfarten var blygsamma 50 km i timmen lyckades Kalle Källberg att köra i diket en gång. Den var inte lättkörd. På grund av risken att ramla av fick man inte stå på fotsteget på sidan av bilen men det gjorde vi i alla fall."*

Däremot hände det att han körde 66:an, det var lättare.

Av de bränder han var med och bekämpade minns han särskilt eftersläckningen av Berzeliterrassen den 21 dec 1964. Släckningsarbetet höll på hela natten. Vid stora bränder fick brandkärer från hela stan hjälpas åt.

Forts. sid 12

Bilder från vårutflykten till Bögs gård

Trotjänaren, Scanian, dvs brandbil nr 18, fick hänga med och släcka bränder ända fram till 1964 då den sista utryckningen skedde 29 december 1964. Ett automatlarm hade utlöst på Jämtlandsgatan 157 i Vällingby. Vid nyåret 1964/1965 upphörde borgarbrandkåren och brandstationen stängdes för gott. Det gamla brandförsvaret ersattes då av det nuvarande systemet med heltidsanställda brandmän och större stationer.

Olle fortsätter: *"Nr 18, Scanian fanns kvar i Spånga när man slog igen butiken, och den skulle då övertas av Vällingby brandkår. Men brandmännen där skrattade åt den gamla bilen och körde den till bilprovningen och fick körförbud. Den pensionerades då till flygplatsmuseet på Arlanda. Nu lär den vara föremål för totalrenovering någonstans i stan".*

Vad mer av allmänt hembygdsintresse minns du särskilt, Olle? *"Jo, speciellt roligt är att komma ihåg det trägna arbetet med att övertyga Stockholms stad att låta Gillet få disponera Nälsta Gård som hembygdsgård. Vi hade ju flyttat runt en hel del i hus och lokaler av tillfällig karaktär. Vi fick visserligen ett eget tillhåll i Mellangården i Akalla, i stället för gården Gustafsberg vid gamla Enköpingsvägen nära kyrkan, som revs för den nya bebyggelsen. Men det visade sig att Akalla låg opraktiskt, långt ifrån där de flesta av våra medlemmar bodde. Erik Svedin var förstås den som gjorde största insatsen men det var spännande att få vara med och uppvakta herrarna i stadshuset och lägga ut texten. Vi gjorde första uppvaktningen redan 1977 och det tog ända till 1985 med ideliga möten och diskussioner innan Stockholms stad klubbade att vi kunde få hyra Nälsta gård, och att de var villiga att bygga om efter våra önskemål. När det var klart 1986 genomfördes delningen av det gamla gillet på så sätt att Järva Hembygdsförening grundades och fortsatte sin verksamhet i Mellangården och Spånga Fornminnes- och Hembygds-gille flyttade till Nälsta. Medlemmarna delades i två grupper, men många valde att fortsätta med medlemskap i båda föreningarna."*

Vi lämnar Olle Viderud i drivor av gamla klipp, bilder, böcker och föremål som alla handlar om hembygden, allt av intresse för Gillets verksamhet.

Vårutflykt till Bögs gård

av Carin Ljung

Vårens bilutflykt gick till Bögs gård i Sollentuna. Där har jordbruket präglat landskapet ända från bronsåldern fram till nutid och sköts fortfarande med gamla metoder. På gården bedrivs uppfödning av nötkreatur, hästar och får, och boskapen får ströva fritt på de 400 hektar mark som hör till gården.

När vi klivit ur bilarna och samlats vid den byggnad som inrymmer café och restaurang möts vi av arkeologen Mikael Söderblom. Han ska ta oss med på en vandring i det historiska odlingslandskapet mellan Bögs gård och Väsby. De flesta fornlämningarna här är från romersk järnålder med fokus kring år 0-400 e Kr. Här finns många spår av tidigare bosättare – stensträngar och kringbyggda åkrar som hindrade boskapen att komma åt odlingen. Nuförtiden stänger vi in boskapen – då stängde man den ute genom olika åtgärder. Vi får en stark koppling till de utspridda stensträngarna och fornborgen när Mikael mycket engagerande berättar om de dåtida brukarna och deras boskapsskötsel och vardagsliv.

Vi vandrar på slingrande stigar fram till järnåldershuset som Mikael själv byggt på uppdrag av Sollentuna kommun. Det ligger på en plan yta i en sluttning. Huset växte upp under hösten och vintern 2010 och Mikael berättar målade om hur han bilade stockarna med en yxa som enda hjälpmedel och hur han inredde långhuset.

Kring gården finns ett rikt växt- och djurliv, särskilt nu på våren då sjöfåglar boar i våtmarkerna och lärkan drillar över ängsmarkerna. Vi avslutar vandringen med lunch eller kaffe i solskenet utanför restaurangen och tackar varmt vår guide för hans entusiastiska visning.

Säkert kommer många att återvända för att se det vi inte hann med, som t ex Floras trädgård som visar växter som funnits hos människan från forntid fram till idag eller Allmogeåkern som visar växelbruk med sjuårig

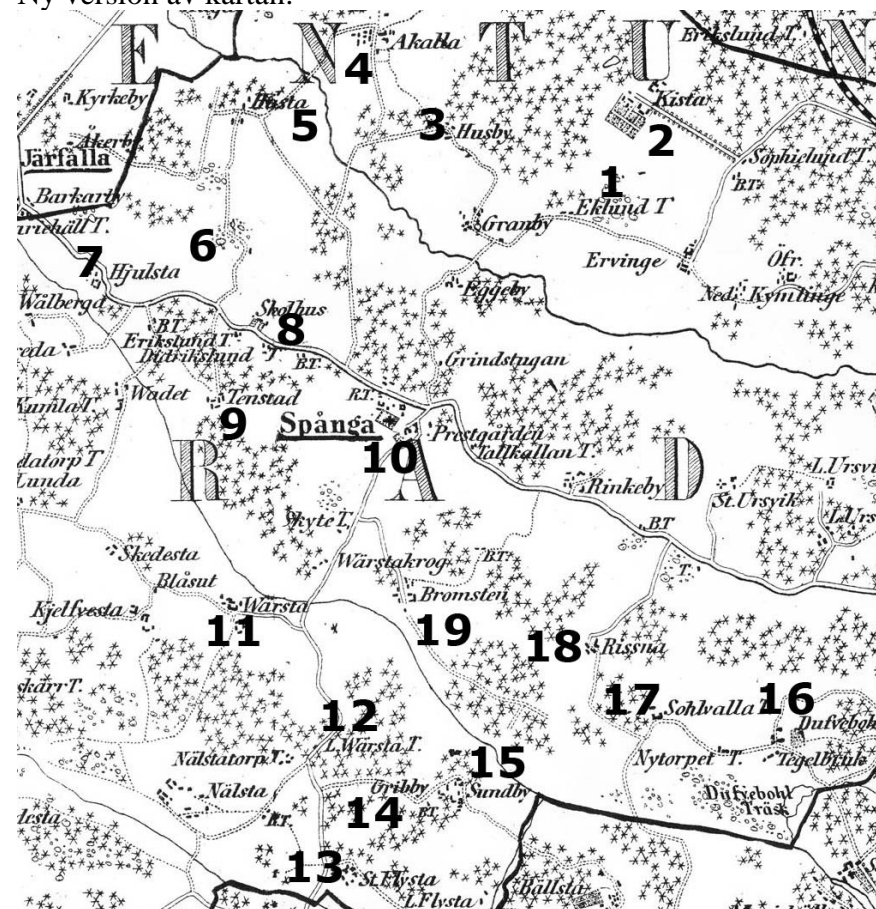
växtföljd. Man kan också vara med om gårdsgårdsbygge och linberedning.

Den som önskar fler tips kan söka på hemsidan: www.sollentuna.se/natur
Telefonnumret till Bögs gård är 08-96 79 71.

Rättelse

I artikeln ”En vandring genom Spånga på 1600-talet” i SpångaBygden nr 117 blev platsen för Kista väderkvarn (1) felplacerad på kartan.

Ny version av kartan:

Solhemsskolan 100 år – en förhistoria

av Carin Ljung

När det första fattighuset i Spånga stod färdigt 1760, uppmanade prästen församlingsborna att låta sina barn lära sig ”läsa i bok” hos pigan Brita i fattighuskammaren.

Det tycks ha varit problem med disciplinen redan på den tiden. Enligt sockenstämmoprotokollen får man nämligen veta att Läs-Brita i fattighus-skolkammaren ”hårdeligen hanterat ett och annat barn, varföre hon blivit tilltalad och varnad”. Kroppsstraff var visserligen inte förbjudet men borde tillämpas med viss försiktighet, vilket man kan utläsa i den äldsta kända stadgan för barnskolor: ”Svärjande, genstörtighet, superi, snatteri, lögn och skvaller må med ris bestraffas, men andra fel som icke av sinnets ondska härflyta måste hovsammare beivras. Ty skolan är ingen slaktbänk och lärjungarna icke åsnor.”

Den första egentliga skolan i Spånga tillkom på initiativ av godsägaren, hovmarskalken och baronen Adolf Rudbeck, född 1726 och död 1801. Det blev Hjulsta skola som var gemensam för Spånga och Järfälla och startade sin undervisning 1810. Om den kan man läsa i Jocke Arfvidssons utförliga artikel i Spånga-Bygden nr 115. Hjulstaskolan låg emellertid avsidet för många barn i Spånga och för att avhjälpa detta inrättades 1862 en småskola i Vällingby.

År 1842 kom Folkskolestadgan som fastslog att varje församling skulle ha en skola med seminarieutbildad lärare och att barnen skulle börja skolan senast vid nio års ålder. Vid den tiden hade ungefär hälften av landets församlingar redan skolor, bland dem Spånga som ju faktiskt hade två.

Så småningom blev det trångt i Spångas båda skolor. Istället för att utvidga Hjulstaskolan tyckte man att det var bättre att flytta den till en mer central plats nära kyrkan. Då skulle man kunna spara pengar genom att förena lärartjänsten med organist- och klockartjänsten. Ett beslut om

detta fattades 1869, och 1873 stod det nya skolhuset färdigt. På grund av sitt läge fick det namnet Kyrkskolan.

Hur skollivet i Kyrkskolan tedde sig skriver häradsdomare Axel Jansson i Akalla (född ca 1860). ”Första veckorna i skolan fick man sitta och rita streck. Antalet barn i de fyra klasserna var 70 eller 80. Mina skolkamrater var mellan 6 och 17 år. De äldsta måste besöka skolan för att bli konfirmerade. Själva undervisningen bestod i att en klass i taget samlades framför pulpeten och läraren samtalade med barnen. De andra fick sköta sig själva. En del skrev, andra räknade. På ena sidan av salen satt pojkarna på långbänkar, på andra sidan flickorna. Under den långa lektionstiden var dörren låst och ingen vågade be att få gå ut, varför små olyckor inträffade. Det fanns stora brister på den tiden i skolan. Inget vatten fanns, utan vi fick gå till en vattengrop och lägga oss på magen och dricka. Första året i Kyrkskolan fanns det heller inga toaletter.”

Solhemsskolan 1912

På 1880-talet tillkom en mindre skola med fyra månaders läsning om året vid Råsta. I Akalla inrättades 1901 en skola i båtsmanstorpet, där fröken Fanny Sjögren undervisade sex klasser samtidigt på en golvyta av 50 m².

I Hässelby, som på den tiden hette Riddersvik, inrättades en skola vid Lövsta på grund av den stora inflyttningen till Hässelby efter renhållningsverkets tillkomst 1889. Även Bromsten fick sin folkskola.

Runt sekelskiftet 1900 växte Solhem, det nya samhället utmed järnvägen som grundats av AB Hem på landet upp, och i den gamla mangårdsbyggnaden på Värsta gård inrättades 1907 en provisorisk skola. Efter några års undervisning där kunde man flytta in i Solhems första folkskola som stod klar hösten 1911.

Hilda Thunell i Flysta berättar om sin skolstart i den nybyggda skolan. ”Det började en solig dag sommaren 1912. Jag hade fyllt sex år i januari och det ansågs att, eftersom jag redan kunde ”stava och lägga ihop”, jag snarast borde skrivas in i småskolan. Det hade länge funnits skolor i Vällingby och vid Spånga kyrka, även sedan en tid i Bromsten, men nu hade min mamma hört att det byggts en ny skola någonstans i Solhem. Hon tog mig med, och vi gick för att skriva in mig i första klass i småskolan”.

”Vi gick i Flysta ner till Spångavägen. Vid Flysta Andelsförening som senare blev Flysta Konsum gick vi till vänster. Vid Täbylund svängde vi till höger och fortsatte på den krokiga, dammiga landsväg som var en bit på vägen till Spånga kyrka och nu är en del av Skydraget”.

”Då vi närmade oss järnvägen och kunde se Spånga station på andra sidan det obebyggda gärdet började mamma bli orolig, och vi vek av till vänster på gamla Hässelbyvägen. ’Det skall vara här någonstans vid en kvarndamm’, minns jag att hon sade. Mycket riktigt, snart fann vi Svandammen och där strax ovanför stod den fina nybyggda Solhemsskolan med sina vita väggar och höga fönster. En bred trappa av huggen granit ledde upp till porten. Vi gick in tillsammans med andra

mammor och barn och gick sedan de breda trapporna upp genom våningarna till skolsalarna.”

”Trappornas ledstänger var polerade glänsande mörkröda och trappstegen bestod av kalksten med tydligt synliga fossil som jag väl inte såg första dagen, men som senare år satte fantasin i rörelse och väckte mitt intresse för livets utveckling på jorden. Två lärarinnor mötte oss när vi kom upp, fröknarna Sigrid Mothander och Alma Pousette, och vi delades upp på två parallellklasser med omkring 25 barn i varje.”

”Den första skoldagen var allting nytt. Den svarta tavlan var ny och oskriven, solen sken in genom de höga, upptill bågformade fönstren och de gula parbänkarna glänste nyfernissade. Det fanns värmeelement under fönstren och från taket hängde elektriska lampor. Allt var spännande och främmande för en nyfiken sexåring. Fröken Sigrid Mothander blev min lärarinna. Hon var så vänlig och mjuk. Jag kan inte minnas att hon någonsin sade ett ovänligt ord. Klassen fick behålla henne de två år vi gick i småskolan. Hon måste ha varit mycket ung då, kanske omkring 20 år, och hon kom från Husby, en av de gamla släktgårdarna på Järvafältet. Jag tror att hon kom att stanna omkring 40 år som lärare i Solhems skola.”

1928 fick Solhem sin andra skolbyggnad, den s k Nya skolan. Det blev en för den tiden topputrustad skola med gymnastiksal, naturkunnighetsrum, skolkök, teckningssal, samlingsal samt eget skolbad.

Några år senare (1932) blev Solhems skola av Kungl. Maj:t erkänd som kommunal mellanskola.

Julklappstips:

Köp boken om Nästa gårds intressanta historia. Köps lättast när vi har Öppet hus på Nälsta gård.

**Välkomna
till
Nälsta Gård**

**Vi har Öppet Hus med kaffeservering
kl. 13 – 16**

9 oktober

Per-Inge Strömberg informerar om Grannsamverkan

23 oktober

Lasse Wiberg berättar om Spånga Företagareförening

13 november

27 november

Bildvisning; "Minns Du gamla Spånga?", Björn Thörnqvist

11 december

Luciakaffe med glögg och pepparkakor

Nya medlemmar

Agneta Engman, Spånga

Yvonne Olrog Hedvall, Spånga

Välkomna!

Medlemsavgiften: Kr 150:-, familjemedlemmar kr 20:-

ISSN 0281-5079